

хид таратувчанлиги сабабли инсоният ҳаётида кенг қўлланилиб келинмоқда. Ўзида дориворлилик ва бошқа хусусиятларга эга бўлган заъфарон ўсимлиги ҳақидаги маълумотлар билан танишиб, шундай хулосага келдик. Ушбу ўсимликни ўсиши, ҳосил миқдори ва сифатини ошириш учун турли тупроқларда ўғит қўллаш тизимини яратиш муҳим, деб ҳисоблаймиз.

**Ж.С.САТТОРОВ,
А.О.ТОҲИРОВ,
Б.Ё.ТЎХТАЕВ,**
Ўзбекистон Миллий университети
Шафран илмий тадқиқот маркази

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 20 январдаги № 5-сонли “2015-2017 йилларда ўрмон ҳўжаликлари тизимини ривожлантириш, доривор ва озуқабоп ўсимликлар хом ашёсини етиштириш, тайёрлаш ва қайта ишлашни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” мажлис баённомаси қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 21 августдаги № 114-йўғилиш баёнининг “Республикамизда заъфарон (шафран) плантацияларини барпо этиш, фармацевтика саноати эҳтиёжларини таъминлаш ва экспортбоп доривор ўсимликларни кўпайтиришни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ЭДО-03/1-421-сонли қарори.
3. Б.Ё.Тўхтаев, А.В.Маҳмудов, Ш.Ш.Хуррамов “Ўзбекистонда экма заъфарон (шафран посевной - *crocus sativus* L.): интродукцияси ва плантацияларини ташкил этиш”. Тошкент-2018, 2018. – 108 б.
4. Ж.Сатторов, С.Сидиқов. “Минерал ўғитлар самарадорлигини ошириш йўллари”. Монография. Тошкент-2018 “Университет”, 530 б.
5. <http://m.youtube.com> – Шафран.
6. <https://www.google.com> - The crocuses: a revision of the genus *Crocus* (Iridaceae).

УЎТ: 633.631

ТАҲДИЛ ВА НАТИЖА

ҚАШҚАРБЕДАНИНГ (MELILOTUS ALBUS) “ҚИБРАЙ” НАВИДАГИ ҚИММАТЛИ ҲЎЖАЛИК БЕЛГИЛАРИНИ ЎРГАНИШ

Аннотация: повышение плодородия почв необходимо для получения высоких урожаев хлопчатника, зерновых и других культур в Узбекистане. Это может быть достигнуто путем осуществления севооборота, правильного внедрения севооборота, белого донника, люцерны и других бобовых культур для посева. Белый донник является более устойчивым к засухе и засолению растением, чем люцерна. Белый донник имеет возможность накапливать азот в почвенный осадок, зеленую массу, сено и семенной урожай за два года, чем люцерна за три года. Установлено, что сортовая чистота сорта Кибрай белого донника составляет 99 процентов, а сортовая чистота сорта Ташкент 2009 98 процентов. По данным экспериментов, сорт Кибрай белого донника проявил себя как сорт, который имел более высокие а также хорошие показатели по хозяйственно ценным признакам, чем сорт Ташкент-2009 люцерна.

Annotation: Enhancing of soil fertility is required for getting high yields from cotton plant, cereals and other crops in Uzbekistan. It may be achieved through implementation of crop rotation, properly introduction of rotation and by the planting of kashkar beda, alfalfa and other bean bearing crops. Kashkar beda is a highly resistant plant to drought and salinity than alfalfa. Kashkar beda has the possibility to accumulate nitrogen into the soil deposit, green mass, hay and seed crop in two years than common alfalfa in three years. It was determined that the variety purity of Kibray variety of Kashkar beda is 99 percent and the variety purity of Tashkent variety 2009 -98 per cent. According to experiments, Kibray variety of Kashkar beda has exhibited itself as the variety which had the higher and equal indexes on the economically valuable traits than Tashkent-2009 variety of blue alfalfa.

Таянч сўзлар: шўрланиш, ҳосилдорлик, оксил, озуқа бирлиги, ем-хашак,, нав, уруғчилик, элита, кўк масса, морфологик белгилар, унувчанлик, наводорлик, кўчатзор.

Ўзбекистонда пахта, ғалла ва бошқа экинлардан юқори ҳосил кўтариш тупроқ унудорлиги билан чамбарчас боғлиқ. Тупроқ унудорлигини ошириш эса алмашлаб экишни тўғри жорий этиш, ғўза, ғалла ўрнига беда ва бошқа дуккакли экинларни жойлаштиришни талаб этади.

Тадқиқот объекти. Қашқарбеданинг “Қибрай” нави, кўк беданинг “Тошкент-2009” нави.

Тадқиқот услубида экспериментал тадқиқотлар услубиё-

ти сифатида ГОСТ 19453-80 – “Элита уруғларининг стандарт” талаблари беда элита уруғларини тайёрлаш услуби» дан фойдаланилди.

Тажиба натижалари. Беда кўк массаси таркибидаги оксил моддасининг миқдори бўйича барча дуккакли ўтларга нисбатан анча устун туради. Шунингдек беданинг агротехник ва мелиоратив аҳамияти ҳам жуда катта, у кўпчилик экинларнинг яхши ўтмишдош, яъни, беда экилгандан сўнг уч йил

ўтгач, майсалар яхши сақланганда тупроқни кўп сонли илдиэ қолдиқлари билан бойитади ва илдиэидаги туганак бактери- ялар орқали ҳар гектар ерда 600-900 кг атрофида ҳаводан сингдирилган азот тўплайди, тупроқ тузилишини (структура- си), сув, физикавий ва кимёвий хусусиятларини яхшилади, ернинг шўрланишини, ўсимликларнинг касалликларга чали- нишини камайтиради. Хуллас ернинг унумдорлигини қайта тиклайди ва экинларни, жумладан ғўза ҳосилдорлигини оширади. Тупроқда сунъий йўл билан 600-900 кг азот тўплаш учун ҳар гектарга 3,8-4,1 тоннадан аммоний сульфат солиш лозим бўлади.

Беда ўсимлиги уч йилда илдиэидаги туганак бактериялар орқали ҳар гектар ерда 600-900 кг атрофида ҳаводан сингди- рилган азот тўплайди, аммо қашқарбеда уч йилда эмас, балки икки йилда шунча азот тўплаш хусусиятига эга. Шу билан бир- га беданинг уч йилда берган кўкат ва пичан ҳосилдорлигини, барча агротехник тадбирларни ўз вақтида амалга оши- рилса қашқарбеда икки йилда бера олиш хусусиятига эга. Қашқарбеданинг “Қибрай” нави устунлик томони кучли ва ўрта шўрланган ерларда ҳар қандай беда навларидан кўп ҳосил беради. Ушбу навда агротехник тадбирлар ўз вақтида ва си- фатли амалга оширилса, кўк масса ҳосилдорлиги 400-450 ц/ га ча боради. Бир килограм кўк массасида 17-25 гр оқсил ва 0,16-0,20 озук бирлиги мавжуд. Бир хил дала шароитида, бир хил ҳаражат ва агротехник тадбирлар амалга оширилган ҳолда ҳам ушбу нав бошқа оддий беда навларидан юқори ҳосил бера олиш имконияти билан устундир. Шу- ларни инобатга олган ҳолда қашқарбеданинг “Қибрай” нави бирламчи уруғчилигини йўлга қўйиш орқали элита уруғларини тайёрлаш муҳим вазифа ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалик экинларининг уруғини етиштиришда наводорлик белгиларини ўрганиш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Қашқарбеданинг “Қибрай” нави экилган кўчатзорда наводор- ликни ўрганиш учун 100 та ўсимлик кўрсаткичлари таҳлил қилинганда, биринчи ўрим натижалари бўйича қуйидаги ҳолатлар юзага чиқди. Қашқарбеданинг гул ранги бўйича 1 дона ўсимлик навга хос эмаслиги кузатилди (1-жадвал).

Қашқарбеданинг “Қибрай” ва оддий беданинг “Тошкент-2009” навларининг наводорлик кўрсаткичлари.

Ўсимлик ва нав номи	Ўрганилган ўсимликлар сони, дона	Нотипик ўсимликлар (белгилар бўйича) сони, дона				Наводорлик, фоиз
		Гул ранги	Барг тузилиши	Тўпгули тузилиши	Жами	
Қашқарбеда Қибрай	100	1	-	-	1	99
Беда Тошкент – 2009	100	-	1	1	2	98

Ушбу белгилар бўйича умумий ҳолат таҳлил қилинганда қашқарбеданинг “Қибрай” нави бўйича ўрганилган 100 та

ўсимликдан 1 донаси нотипик ўсимлик эканлиги аниқланди (гул рангининг бошқа рандалиги яъни сариқ рангда) ва бу ўсимлик чиқитга чиқарилди. Бу эса “Қибрай” навининг нав тозалиги кўрсаткичи 99 фоиз эканлигини кўрсатди.

Ушбу белгилар бўйича умумий ҳолат таҳлил қилинганда кўкбеданинг “Тошкент 2009” нави бўйича ўрганилган 100 та ўсимликдан 2 донаси нотипик ўсимлик эканлиги аниқланди, бу эса кўкбеданинг “Тошкент -2009” навининг нав тозалиги кўрсаткичи 98 фоиз эканлигини кўрсатди. Уруғлик майса- зорда апробация ишлари 2018 йил 25 августда “Ғурур обод ифтихор” фермер хўжалиги раиси С.Мадалиев, Республика прокуратураси ҳузуридаги “Агросаноат мажмуида хизмат кўрсатиш маркази” бўлим бошлиғи Т.Алламбергенов, И-ҚХ- 2017-5-13 лойиҳаси раҳбари Ф.Тореев, лойиҳа илмий ходими М.Якубов, лойиҳа илмий ходими Н.Мавлоновалар иштиро- кида ўтказилди.

Қашқарбеданинг “Қибрай” ва кўк беданинг “Тошкент-2009” навларининг 1000 дона уруғ вази бўйича таҳлил қилинди. Навлар уруғларидан 3 та дан намуна ажратиб олинди. “Қибрай” навида биринчи намунада 2,51 граммга тенг бўлган бўлса, иккинчи намунада 2,44 граммга тенг бўлди ва учинчи намунада 2,54 граммга тенг бўлди. Ўрганилган учта намуна бўйича ўртача кўрсаткич 2,5 граммни ташкил қилди.

2-жадвал.

“Қибрай” ва оддий беданинг “Тошкент-2009” навларининг наводорлик кўрсаткичлари.

Ўсимлик ва нав номи	Ўрганилган ўсимликлар сони, дона	Нотипик ўсимликлар (белгилар бўйича) сони, дона				Наводорлик, фоиз
		Гул ранги	Барг тузилиши	Тўпгули тузилиши	Жами	
Қашқарбеда Қибрай	100	-	1	-	1	99
Беда Тошкент – 2009	100	-	-	2	2	98

Хулоса:

Қашқарбеда бедага нисбатан қурғоқчиликка ва шўрланишга чидамлилиги юқори ўсимлик. Қашқарбеда икки йил давоми- да оддий беданинг уч йилда тўплаган тупроқда қолдирувчи азотни ҳамда кўк масса, пичан ва уруғ ҳосилдорлигини

1-жадвал.

тўплаш хусусиятига эга. Қашқарбеданинг “Қибрай” навининг нав тозалиги кўрсаткичи 99 фоиз, кўкбеданинг “Тошкент 2009” на- вининг нав тозалиги кўрсаткичи 98 фоиз эканлиги аниқланди. Тажирибалар якунида қашқарбеданинг “Қибрай” нави кўк бе- данинг “Тошкент- 2009” навиға нисбатан қимматли хўжалик белгилари бўйича юқори кўрсаткичларга эга эканлиги аниқланди.

**Ф.ТОРЕЕВ,
Д.АХМЕДОВ,
М.ЯКУБОВ,
Н.МАВЛОНОВА**
ТошДАУ

АДАБИЁТЛАР:

1. Аллакулиев Б., Сидиқ-Ходжаев Р, Жўраев Ш.. 2007. Уруғлик беда агротехникаси. “AGRO ILM.” “O”zbekiston Qishloq xo’jaligi” jurnali ilmiy ilovasi. Nishona son, 1: 17.
2. Сыдык-Ходжаев Р.Т., Аллакулиев Б.Ж., Сабиров А.Г. Ўзбекистоннинг суғориладиган ерларида беда уруғчилигини ташкил этишга оид қўлланма. Тошкент. 2017 йил.